

SCHAKESPEARE-BEMUTATÓ A SZABADKAI NÉPSZÍNHÁZBAN

A világ bármely fiatal színházában Shakespeare megjelenése a színpadon határkövet jelent a fejlődésben. Amíg az együttes alakító készsége és művészete meg nem közelítette e csúcspontot, addig nem nyúlhat hozzá, mert avatatlan a keze. Milyenek ezek a magaslatok, hisz nem egy klasszikus mű sokkal hamarabb és sokkal bátrabban megközelíthető? Vagy csak a féltő tiszteletből és a határtalan elragadtatásból született jelzők emelik így fölénk?... Mit mond a költő Petőfi 1847-ben, a III. Richárd bemutatója után?

„Shakespeare! változzék e név hegyé s magasabb lesz a Hymalájánál, változzék e név tengerré s mélyebb lesz az atlanti óceánál, változzék e név csillaggá s ragyogóbb lesz a napnál.“...

De nem áll meg ennél, meg sem elégszik s írja:

„Többfélét lehetne mondani, mi tán nevetséges nagyításnak tetszik, pedig korán sem az...“

Idézet abból a korból, amikor Schakespeare új volt a budapesti Nemzeti Színház színpadán s Petőfiék — egymásután lefordítva a drámai műveket (maga Petőfi is, Arany, Vörösmarty, Szigligeti Ede, Lévy József és a többiek) talán épp azzal az izgalommal és várakozással ültek le a nézőterre, mint itt mi most.

A méltató szó a művet is, a színházat is illeti. Nem egy élehangú bírálat után most úgy tűnhet, hogy engesztelésként íródnak e sorok, pedig ha úgy, és azért íródnak, nem lenne hitelük. Egyszerűen és őszintén néven nevezzük azt, amit láttunk s úgy gondolom nem érdemtelenül és nem illetéktelenül e sorokkal határkövet állítunk színházunk előtt az időnek. Följegyezzük a dátumot és elmondjuk, hogy ezen a napon Shakespeare nálunk a színpadra lépett.

A művészet már egymagában ünnep: színes, nem hétköznapi külső és bensőséges hangulat, ha az ünnepet piros betűjéről ennek nevezzük. De ezt számunkra egy név is jelentheti; nem uralkodó és nem valami bibliai szent neve, hanem a szellem halhatatlanjáié. Shakespearet hívjuk segítségül, hogy támogasson abban, amit mondani akarunk: Szent Iván nevét nem a szent élete, hanem a nép játéka örökölte meg az emberek tudatában későbbi korok számára is.

Mit örökít meg számunkra Shakespeare neve?

Már maga a név, mely elszakíthatatlan a művektől: a mozgalmas vígjátékoktól, a cselekménydús színművektől az emberi érzelmek és küzdelmek nagy tragédiáitól, — a költő neve a művel együtt jár, mint a térképpel a hegyek és folyók, a történelemmel a népek nagy csatáinak kora. Nálunk is együtt járt a név a művel, mint ha fölmérte volna valaki ennek a kettősségnek szoros egybetartozását és elválaszthatatlanságát.

Így láttuk a Népszínházban, ami művészi törekvés tekintetében nem is kis elismerés.

Színházunk most valóban művészi igénnyel nyúlt szöveggönyv után. Pár esztendeje kerülgette a föladatot, mely nem is föladat, hanem igazi vállalkozás, ha hamisítatlan Shakespearet akarunk adni. Ezt lehetne legtöbb ígérte nek nevezni és induló magyarozatnak is, hogy a „Vízkereszt“, a „Téli rege“ és a „Windsori víg nők“ tanulmányozása után a „Makrancos hölgy“ mellett kötöttek ki. Ez szerencsés választásnak is

mondható, mert a rendező keze és szeme az együttes erejéhez mérte a darabot.

Kétségtelen, hogy Shakespeare művei közül a vígjáték a legmegközelíthetőbb, de próbakönek jelenthet annyit is, mint a shakespearei színmű. Remekmű, amelynek értékéből csak a rendező vagy a színész vehet el, ha nem találja meg belső mértékét és külső méreteit.

Garay Béla rendezői munkájáról ezuttal külön tanulmányt lehetne írni, szólva, mindenről, természetesen a jó és a rossz meglátásokról is. De nem a fekete-fehér oldalakról akarunk most beszélni, inkább arról, mit talált a darabban, és mit tudott belőle kihozni. Shakespeare olyan, mint egy feneketlen kút: bármennyit merítesz belőle soha sincs vége, de minél mélyebben jársz, annál tisztább, annál kristályosabb a víz.

A cselekmény és a játék együtt adják az életet. Játékosan a való életet s a titka ott van, hogy minél művészbibb, minél közvetlenebb, annál igazibb ez az élet. A rendező legnagyobb bravúrja, ha valóra váltja. Hiteles és értelmes emberi mozgásokat teremt; elének hozza az emberi természet tükrét olyannak, amilyen, hogy lássuk és éljük át ne csak a veronai vagy a páduai polgárok életét, hanem az egész renaissance korabeli társadalomét. Mert bárhol is játszódik a shakespearei mű, akár Athénben, akár Velencében, akár Dániában, megtaláljuk benne az angolt is, magát az alkotót is, amint ott áll az egyik utcaszögleten, tartja valakinek a lovát és dévaj tekintetet vet az előtte ellibegő szépségekre.

A rendező legfőbb törekvése kétségtelenül az volt, hogy ha már kezébe vette és alkalmá nyílott rá, hiteles Shakespeareat adjon. Ám ez a szempont a klasszikus művek másik végletébe is sodorhat s a korabeli életstílus festésével, (de van ennél egy rosszabb eset is, a régi festmények, rézkarcok lemásolásával) elveszti életességét is, inkább illusztrálja, mint föleleveníti az akkora életet. Ez a veszély Garayt is fenyegette, de fölül tudott kerekedni és le tudta gyúrni a rézkarcok hatásait. Szóhoz jutott a rendező művészi képzelete, Shakespeareből megteremtette magának a kívánt környezetet, megtöltötte színnel, levegővel s aztán be- nepesítette azt.

A vígjáték fabulája nem ismeretlen. Tömören annyi, hogy egy gazdag és haszonleső páduai polgár makrancos lánya (mint valami becses portékát, úgy adja el az apja) férjhez megy és a házasságban minden dölyfe megtörik, a csalafinta, talpraesett veronai ifjú megszelídíti. De ebből a játékból elébünk lép a renaissance korabeli polgár, a minden hájjal megkent kereskedő, a szemforgató tudós, a csavaros eszű szolgalegény, az alakoskodó nemesifjú és a veronai ifjú, akiben van elég bátorság és forradalmi hév ahhoz, hogy fölrugja a konvenciókat és szembeszálljon minden beidegződött fonáksággal. Amikor rongyosan, foltosan vándorlegény módjára beállít szolgájával Baptista udvarába, elszörnyülködik az ünnepelni készülő serege. Petruccio rájuk kiált:

„...Ki itt e cifra nép?

BAPTISTA: Isten hozott.

PETRUCCIO: Mégsem hozott biz' az.

BAPTISTA: Mégis csak eljöttél.

TRANIO: Habár nem úgy

Öltözve, mint óhajtottam.

PETRUCCIO: Így rontanék be szebb öltönyben is.

Hol van Katám? hol szende szép arám?

Hogy vagy atyám? mi a baj, hé, urak?
Miért bámul úgy a díszes társaság,
Miként ha rendkívüli tüneményt,
Csodát vagy üstököst szemlélné itt?

Egyhúron pendülnek azok, akiket a polgári érdek összefűz s lázadó, aki le meri tépni arcukról a képmutatás álarcait. De föllépése, bátorsága, ereje fogva tartja őket, szilaj kedvétől és véréből még a legmakrancosabb teremtés is megjuhászodik.

A nagyképeket még a szemfüles szolga is kiröhögi s együgyűségükben bólogatáson kívül semmi fegyverük nem marad.

Ez aztán kipellengérezés. Shakespeare nagysága ebben is mindenek fölött való, a gazdag anyag bőségében Garaynak csak meg kellett találnia a hangot és a renaissance korabeli arcokat. Katáé, Biankáé talált volt, az együtteshez mérten szereposztásban is a legjobb, — és a két szolgálégény: Grumio és Biondello erényként jegyezzük föl a rendezőnek: nem szövegmondásra épített alak. Goldoni, Rabelais, de Coster ilyen alakokat hozott, egy kicsit Grumióra (Garay rendezte Godányi alkotta Grumióra) hasonlít Sancho Pansa is.

A nemesen se szépített a szerző. Vicentio, Lucentio, Hortensio vagy Bronio a vándorszínész mind olyanok, mint akik csak nagyképűségből emlegetik a görög és a latin műveltségüket (de még egy egyszerű szöveget sem tudnak lefordítani, mert sokkal fontosabb nekik az árúval megakartott hajó útja, mint Ovidius Metamorphosisa). Üzlet és dárídó az életük, így kötik a házasságot és így ülik meg a halotti tort. Mindezt csak az életükből látjuk: lehet-e ennél művészibb eszközökkel bírálatot és ítéletet mondani egy társadalom élete fölött?

Még nagyobb jelentőségű lenne ez a mű a mi színpadunkon, ha nem a százesztendő előtti fordításban kaptuk volna. Nagy erőfeszítés kellett ahhoz, hogy a színészek megbirkózzanak a szöveggel és iskolásan ne skandálják a dallamosan csábító verset. Mert a szöveg pergése, símasága a játék menetére is kihatással van. Ahol akadozott (Gremio, Tranio és részben Kurta szövegében, ott a játék is leegyszerűsödött, Gremio tirádájában pedig majd állóképpé merevedett. És azt sem lehet a rendezőnek fölronni, hogy a hangsúly olykor a ritmus-kínálta szövegrészre esett, mert ez könnyebben és jobban a színész szájára állt, mint az allegóriába rejtett finom shakespearei gondolat. Modern irodalmi nyelven mindez egészen másképp hatott volna.

Garay képeiben leginkább az ragadott meg, hogy nem külsőségekre építette őket. Jöttek, mentek az alakok, sokszor annyira benépesült a szín, hogy alig tudtak mozogni rajta (a názsereg Baptista udvarában), de nem pusztán dekorum voltak, hanem éltek mind egy szálig. Egyikre sem lehetett azt mondani, hogy fölösleges lett volna ebben a tablóban. És még egy törekvése volt az együttesnek: hogy mindenik, aki csak itt bármilyen parányi szerepet kapott, új arcot hozzon. (Sokukra nem ismert rá a közönség s csak úgy találgatta: ki játszik Grumio, Biondello, Bronio vagy Kurt maszkja mögött!) A torzító vagy karrikizáló maszk nem választotta el őket a többitől. Attól tartottunk, ami már nem egyszer megtörtént színpadunkon, hogy a mellékszereplők külön életet élnek. Egyikre se lehetett ráfogni ezt.

A darabszerkesztésről és a zárójelenetek szcenirozásáról már nem beszélhetünk ugyanezen a hangon. Jóllehet a vígjáték öt felvonása — különösen a negyedik felvonás öt színe — sokban megnehezítette a darab

beállítását. Az összevonások helyenként (a negyedik és részben az ötödik felvonásban) sem zavarták meg a cselekmény folyamatosságát, de már a negyedik és az ötödik felvonás összevonása hézagokat hagyott és a színész dolgával együtt megnehezítette a közönségét is.

A valóban művészi föladat teljességre sarkalja a vele foglalkozót. Éreztük ezt a „Makrancos hölgy“ beállításán is, s Garay most többet adott, mint amennyit remélni mertünk akkor, amikor ebbe a „nagy fába belevágta a fejszét“.

A vígjátéknak két főalakja van, de nem úgy látjuk őket a színpadon, mintha a többi mind mellékalak lenne. Habár szerepükkel éltek, átélték minden apró kis mozzanatát s ebben a remek játékban a többiek fölé emelkedtek, mégis együtt voltak velük.

Szabó Mária Katája mint központi alak kiemelkedő volt. Már megjelenésében és némajétákában is magáravonta a figyelmet: úgy játszott, hogy az ember sokszor nem tudta róla a szemét levenni. Dölyfös-ködött, dacoskodott, toporzékolt vagy mosolygott és női bájjal nevetett: ki tudja mennyi arcot rejtett Shakespeare Katájába?! Szabó Mária sokat fölhozott és vigyázva vitte az árnyalati különbségeket. (Azon drámai művésznők közé tartozik, akit nem fenyeget az egysíkúság, s egy színésznő számára ez a legnagyobb adottság.) Voltak művésziesen fölfokozott jelenetei, ahol a cselekmény is jobban segített a játékot átforrósítani s utána halkulások is, de ez a darab hullámzásától is függ (sokszor szinte megköveteli) meg a fáradság is föllép, néha hamarabb elfárad a színész, mint a néző. Nem minden szó elismerés, ha az egész alakításról csakis az elismerés hangján szólhatunk is, és egészen nagy alakításról kell beszélnünk, amikor a „Makrancos hölgy“ főszereplőjéről van szó, föltétel nélkül azért mégsem lehet dicsérni és — nem is szabad, mert elvágnánk az útját. Apró túlzásai itt is kiütözköztek, noha a vígjáték az ilyesmit megengedi, és még az is, hogy olykor partnerei fölé emelkedett és nem vitte magával őket. (Ez a megjegyzés Szilágyival való jeleneteire nem vonatkozik.) Az ötödik felvonásban az átalakulása (megszelídülése) annyira művészi és mégis annyira emberi volt, hogy abban a nem is olyan nagy jelenetben egészen nagygyá nőtt előttünk.

Szilágyi László Petruchiója most nem maradt el partnere mögött. Duhaj, vidám fickó volt, mintha nem is lett volna veronai nemes, hanem valami szilaj gascognei legény, aki földhöz vágja a kalapját és füttyül a világra. Nem siette el a szöveget, volt időnk játékát követni még a legbonyodalmasabb szövevények közepette is. Amit leginkább dicsérni kell benne: nem volt erőltetetten klasszikus, nem hódította meg a szöveg régi formája. Közvetlen, hétköznapi hangon beszélt s szavaiból azt éreztük, hogy ez a deli legény itt él ma közöttünk. Annyira ember tudott lenni s nem színész, akinek maszkja alól kikandikál egy másik arc, amely tulajdonképpen az övé. Tudta, hogy hova kell helyezni a hangsúlyt és minden jelenetben érezni lehetett, hogy a színpadon van és az övé a férfi-főszerep; még akkor is éreztük ezt, amikor nem volt szövege. Nagyvonalúan ott volt a páduai vagy veronai polgárok között. (Olyan alakítás ez, amelyet érdemes lenne kielemezni és vitaestet rendezni belőle. Úgy gondolom, anyag is kerülne elő belőle bőven az alakformálás további úttöréséhez.) Maszkja nem olyan jó, mint játéka, de nem is azon van a hangsúly. Nagy jeleneteiben, mint a leánykérés, a

kézfogó, a makrancos asszony megszelídítése az új otthonban, Szilágyi nagy volt. Nagyobb, mint eddig bármelyik szerepében.

Egy „kis epizódistáról“ kell most beszélnünk. Szkalala Jolán már vagy hét esztendeje a Népszínháznál dolgozik s nem tudom hányszor „ment át a színen“. Mindig akart a parányi szerepből valami jelentékenyebbet kihozni, de szerepkörét sokáig csak nem tudta áttörni. Megjelenése, orgánuma mégis fölhívta a figyelmet: a rendező figyelmét is... Shakespeareban Biankát kapta és dicséret az is, ha mondjuk megállta a helyét. A szerep minden kis mozzanatát kidolgozta magának — ez már az epizódisták természete, hogy az írott szöveg helyett „néma szöveget, játékot teremtsenek maguknak, csak hogy tovább maradhassanak a rivaldafényben. — Így Szkala Jolán is jónéhánszor. De a „Makrancos hölgyben“ nem volt erre szüksége; akadt szövege és játék lehetősége is. Kedves és közvetlen volt, röpködő, mint a madár. Ez a könnyedség és leheletszerű finomság teremthet számára — talán a kamarszínpadon is — nagyobb távlatokat.

A két szolgálégény pitoreszk figura volt; annyira sajátos, hogy a rendezői megfogalmazáson túl színészi alkotómunka is. Új arcok — mint mondtunk — de új színek is, telítve eredetiséggel... Erre vártunk, hogy megmozduljon a művészen a teremtő hév, az alkotási vágy, mert hozhat változatosat, újat a színpadon is. Godányi Zoltán az egyik. (Grumio, Petruchio szolgálója); akár valami rézkarc a shakespearai játék idejéből s annyi színben, ahányat csak tükrözni tudhat az emberi érzelem egy ilyen agyafurt országkerülőben. Czehé Gusztáv sem maradt el mögötte. Grotesksége komikumot és egyben jellemrajzot is adott. Minden szavának és gesztusának jól megtalálta a helyét, olykor a néző — őt követve — egyik ámulatból a másikba esett. Nem egyszer találkoztunk már értékes alakításával, de itt azután kijátszott minden mozzanatot.

Ezek voltak a darab főbb szereplői. A társulat helytállásáról és erőpróbájáról már fennebb szoltunk, de annyit itt mégis meg kell jegyezni, hogy hasonló elismerés nem illeti a darab többi szereplőit, kivéve Sánthát, Verseghyt és Fejest, mert derék igyekezetükben sokszor szavaltak, (Vujkov, Gyapjas) és az archaikus beszédmodor játékuikra is féket rakott. Sántha a tőle megszokott rutinnal fogalmazta meg a páduai nemes atyát, dikciója kifogástalan volt. Verseghy ifjú nemes nem mosódik el az ember emlékezetében egyhamar, bennünk is megmaradt a látottakból.

A kisebb szereplők munkáját értékelve nem a gyenge alakításuk miatt maradtak el, inkább azért, mert a főszereplők magukat is fölmúlva annyival jobbak voltak. Mindenki otthon érezte magát a színpadon, így hát az első mérlegen kimondhatjuk bátran: egy sem akadt olyan, aki képtelen lett volna Shakespearet játszani.

Az őszinte szó súlyával magunkénak is érezzük ezt a sikert.

Klasszikus műhöz környezet, táj épp úgy szükséges, mint a jól megfestett rendezői és színészi tabló. De Negri Endre színpadi képei híven tükrözték ezt nekünk. Méltóak voltak a bemutatóhoz, az együttes munkájához. A háttér egy-egy jelenettel teljesen egybeforrt, dekorálta és életessé tette számunkra a hangulatot. Kár, hogy nem adhatták ugyanezt a bútorok, melyek közé néhány darab még a XIX. századból is jutott.

A „Makrancos hölgy“ játéka és képei az egységre törekedtek, a rendező és a tervező is a színészekel együtt. A mi emlékezetünkben is szétválaszthatatlan élmény maradnak arról az estéről, amikor először láttuk Shakespearet a mi színészeinktől a szabadkai színpadon.

Lévay Endre

Gosztovity Jován: Portrait